

Budapestre vonatkozó újságcikkek

Szerző:

Lehozza a csillagokat a Földre az épülő első magyar Planetárium

A jövő év elején kezd meg működését a Vidám Parkban

Károlyi Károly
(Hely)
1961. nov. 13.
(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy

52

Hely

Idő

1961

Személy

Helyszám

A májusi Budapesti Ipari Vásár egyik szenzációja a jénai Zeiss Művek hordozható planetáriumma volt. A fővárosi tanács megvásárolta a teljes berendezést és a Vidám Park területén már meg is kezdték egy régebbi épület átalakítását, amelyben az első magyar Planetárium a jövő év elején megkezdí működését.

Ókori és mai planetárium-tulajok

Az első modern Zeiss-féle planetáriumot csupán 35 ész-tendővel ezelőtt helyezték üzembe, maga a gondolat azonban nem az újkor szü-lött. A görög Eudoxosz már közel 2500 évvel ezelőtt ké-szített ilyent, valószínűleg egyiptomi minta után, s fel-jegyezték, hogy Archimédész fogaskerekes planetáriumát Szirakuza város eleste után a győztesek Rómába vitték. Kö-zel két évezreddel később Christian Huygens, az inga-óra feltalálója, majd Römer Olaf, a fénysebesség első megmérése készített hasonló fogaskerekes berendezést. Ezek a planetáriumok már a helyes kopernikuszi szellem-ben mutatták a Naprendszer akkor ismert nagybolygóinak mozgását. A mechanikus pla-netáriumokat csak a XX. szá-zad elején váltotta fel a mo-dern optikai eljárásokkal dol-gozó ún. Zeiss-féle planetá-rium.

Az utóbbi évtizedekben a planetárium szó annyira ösz-szeforrt a Zeiss névvel, hogy szinte mindenki megfedekezett dr. Walther Bauersfeld professzorról, a Zeiss rend-szerű planetáriumok igazi megalkotójáról. A két évvel ezelőtt elhunyt Bauersfeldnek 1919-ben támadt az az ötlete, hogy a modern vetítési tech-nika felhasználásával életre keltse a planetáriumok régi történelmi ötletét és mester-séges égboltot varázsoljon egy félgömb alakú kupola alatt ülő néző feje fölé. Mint a Zeiss Művek alkalmazottja az első vetítőberendezést 1925-ben építette a müncheni Deutsches Museum részére és azóta mintegy három tucat egyre tökéletesebb berendezés készült Jénában, vagy 15 or-szág számára. Újabb vetítési technika felhasználásával, másrészt a találmány jogának megvásárolásával hasonló ki-sebb berendezéseket sorozat-ban gyártanak Japánban és az USA-ban is. A planetáriumok szerte a világon a leglátoga-tottabb intézmények közé tar-toznak. A jénai, moszkvai pe-kingi, müncheni, londoni stb. planetáriumok évi látogatói-nak száma egyenként több mint egymillió. A Szovjetunió-ban működő planetáriumok száma már jóval meghaladja a negyvenet, s hasonló a hely-zet a két Németországban és az Egyesült Államokban.

Magyarország is vásárolt a második világháború első éveiben egy Zeiss planetáriu-mot. A harminc ládába cso-magolt alkatrészek megérkez-tek ugyan, de a háború kitö-rése miatt már nem tudták felállítani. A veszített háború utolsó perceiben végül is

nyugatra hurcolták a sok mil-liárdot érő többi magyar ja-vakkal együtt, és soha többé nem került vissza. S most újabb 17 év múltán sem kés-tünk el, hiszen a világ 75 or-szágnak ma sincs planetá-riuma.

Percenként egy évszak

A legnagyobb planetáriumok mintegy 9000 csillagot tudnak összesen kivetíteni 25—30 mé-ter átmérőjű kupola belső falára. A kisplanetáriumok ennek a felét, 6 méter átmé-rőjű kupolára és többnyire csak az északi (vagy csak a déli) égbolt csillagait.

A gép néhány perc alatt le-játssza az égbolt napi mozgá-sát, az égitestek kelését-nyugvását, mint a Föld ten-gelyforgásának következmé-nyét. Láthatjuk, hogy a Föld napköri keringése folytán hogyan változik a Nap hely-zete az állatöv csillagképei között. Mindig más és más csillagképek tűnnek elő, per-cenként egy-egy évszak égi eseményeit láthatjuk; amikor nyugaton végleg eltűnik a

Skorpió csillagkép ezerszínű óriáscsillaga, az Antares, és egyre lejjebb halad a fényes, kékesfehér Vega, a Lant csil-lagkép alfája, keleten már magasan ragyog a közelgő tél biztos jele, az Orion.

Égboltunk 11961-ben

Láthatjuk felgyorsítva a Föld tengelyének ún. precesz-sziós mozgása következtében az égi pólus helyének 26000 éves vándorlását, majd az „állócsillagok” hirtelen mó-zogni kezdenek: a berendezés bemutatja, hogyan látta a jégkorszakok dermedt világá-nak ősembere a Göncölszeke-ret s hogyan látják majd ugyanezt a csillagképet késői utódaink, amikor 10 000 év múlva a Vega lesz a Sarki-csillagunk, nyáron is láthat-ják az Oriont s a déli égbolt-ról nálunk is felbukkan a Dél Kereszteje.

Nehéz volna felsorolni, mire képes még a vetítőberende-zés. A mesterséges horizon-ton felvillantja előttünk a sarki fényt, az állatövi fényt, majd apró fénycsóva jelenik meg a csillagok között: üstö-kös közelít. Csóvája növek-szik, majd ismét elhalványul, akár a valóságban. Távoli vi-lágok üzenetét is láthatjuk. A Nagy Androméda Kód spi-rális ködfoltja rajzolódik a kupolára, amelynek fénye — a valóságban — másfélmillió évig volt úton, míg hozzánk eljutott.

A baljós égi jelektől, babo-náktól mentes természetudo-mányos világkép kialakításá-nak kiváló demonstratív esz-köze a planetárium, amely valóban „lehozza a csillago-kat a földre”.

Gausser Károly